

ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА; ІСТОРІЯ ПОЛІТИЧНИХ І ПРАВОВИХ УЧЕНЬ

УДК 340.15

DOI <https://doi.org/10.32782/TNU-2707-0581/2024.2/01>

Громовенко К.В.

Міжнародний гуманітарний університет

Кушнір В.В.

Міжнародний гуманітарний університет

ІНФОРМАЦІЙНА ВІЙНА: ПОНЯТТЯ, ЗМІСТ ТА ОСНОВНІ ФОРМИ

Актуальність теми дослідження полягає в тому, що сьогодні інформаційна війна – це новий вид конфліктів, що інтерпретується як феномен, синонімічний революції в інформаційних технологіях з потенціалом реалізувати стрімкі трансформації військових стратегій.

Автор послідовно розглядає основні концептуальні підходи до визначення поняття «інформаційна війна». Аналізуючи різноманітні підходи до трактування поняття «інформаційна війна», автор наголошує, що дане поняття використовується як протиборство в світовому та локальному інформаційному просторі, котре здійснюється насильницькими (маніпулятивними) методами та прийомами впливу на інформаційно-психологічну сферу противника з метою вирішення своїх стратегічних завдань.

Вказується на те, що інформаційні війни впливають на політичну арену, змінюючи геополітичні реалії та динаміку міжнародних відносин. Наголошується, що маніпуляція та вплив на громадську думку можуть спричинити значні зрушення в політичній карті світу. Звертається увага, що ці виклики змушують держави розглядами та вдосконалювати свої стратегії і методи забезпечення інформаційної безпеки.

Детально проаналізовані базові характеристики стратегічної інформаційної війни, до яких відносяться: відносно низькі затрати; розмиті традиційні кордони; посилююча роль управління актами сприйняття; проблеми, пов'язані з оцінкою потенційних інформаційних атак з боку недруга; труднощі, пов'язані із формуванням та підтримкою коаліцій.

Зроблено висновок, що, по-перше, інформаційна війна – організована боротьба в інформаційній сфері, котра носить агресивний та інтенсивний характер; по-друге, інформаційні технології стали інструментом інформаційного впливу на взаємовідносини між людьми і набули характер військового впливу; по-третє, інформація стала реальною зброєю.

Ключові слова: інформаційна війна, інформація, інформаційна безпека, гібридна війна, пропаганда, інформаційні атаки, технології інформаційної війни.

Постановка проблеми. Потужний розвиток інформаційних технологій, що впливає на всі сфери суспільного життя є ключовим глобальним фактором, який визначає подальший розвиток людської цивілізації. Побічним наслідком цього процесу стали інформаційні війни, що є доволі потужним та не менш глобальним типом конфліктів у контексті інформаційного суспільства, що можуть призвести до трагічних результатів, як-то: розпад держави, підміна національних ідей та духовних цінностей, страта історичної пам'яті, зниження державного ладу та економічного устрою, загибель людей.

Проблема інформаційної війни викликає все більший інтерес з боку наукової спільноти. Це новий вид конфлікту, основним об'єктом якого є свідомість пересічних громадян. Інформація стала головною «зброєю», а маніпулюючи свідомістю людей можна досягнути практично будь-якої мети.

Аналіз досліджень і публікацій. Нині заявлена тематика наукової розвідки є надзвичайно актуальною. Не зважаючи на новизну явища, вказана проблематика привертає все більше уваги з боку правничої наукової спільноти, передусім завдяки розвитку сучасних інформаційних техно-

логій. Серед вітчизняних та зарубіжних науковців, які займалися дослідженням інформаційної війни, варто відзначити: Ф. де Віво, Г. Карпенко, О. Конотопенко, Е. Левіне, О. Марунченко, Р. Молондер, В. Остроухов, В. Петрик, Р. Рудник, Г. Сасин, В. Таркін, М. Требі, Р. Форно, В. Шемчук, П. Шпиґа і багато інших дослідників.

Постановка завдання. Мета дослідження – спроба теоретико-правового осмислення концептуальних підходів до визначення поняття «інформаційної війни», а також аналіз змісту та основних форм здійснення інформаційної війни на сучасному етапі.

Виклад основного матеріалу. Термін «інформаційна війна» є вкрай актуальним та значущим на нинішньому етапі розвитку людської цивілізації. Без чіткого розуміння словосполучення «інформаційна війна» неможливо в повній мірі осягнути процеси, котрі відбуваються на світовій та національній політичній арені.

В науковій літературі висловлюється декілька точок зору стосовно запровадження даного терміну в науковий обіг. Переважна більшість науковців виходять з того, що одним із перших, хто розкрив значення інформаційної війни, був Т. Рона. В 1976 році Т. Рона в своїй доповіді «Система зброї та інформаційна війна» вперше використав поняття «інформаційна війна». Автор звернув особливу увагу, що ключовим аспектом американської економіки є інформаційна інфраструктура, котра стає вразливою ціллю, як у військовий, так і у мирний час.

Але, на думку І. Папаніна, вперше термін «інформаційна війна» був застосований в 1967 році А. Далласом в книзі «Таємна капітуляція». Книга присвячена таємним перемовинам між США та Великобританією з однієї сторони і рейхсфюрером СС Гімлером – з іншої. Пізніше це поняття досить часто використовувалось засобами масової інформації.

Г. Сасин стверджує, що «першовідкривачем» у відкритому друці, хто почав писати про феномен інформаційних воєн був американський дослідник М. Маклюєн у 1960 роках. Ще тоді було зрозуміло, що «холодна війна» між Радянським Союзом та колективним заходом ведеться за допомогою інформаційних технологій. Цим вченим було доведено, що якщо війни минулого відбувались за допомогою використання різноманітної зброї, спрямованої на знищення ворогів одного за одним, то інформаційна зброя за допомогою засобів масової інформації, кіно, навпаки, занурює все населення у певний світ

уяви: «земна куля тепер – не більше, ніж село» [3, с. 19].

Термін «інформаційна війна» набув широкого розповсюдження після завершення американськими військовими операції «Буря в пустелі». В ході даної операції була задіяна так звана «інформаційна зброя», котра довела свою ефективність та набула широкої популярності. У 1992 році Головний штаб Міністерства оборони США видає директиву «Інформаційна війна», в якій міститься детальна інструкція підготовки до такого роду війн. Трохи згодом, на базі концепцій інформаційної війни Об'єднаний комітет начальників штабів США ухвалив документ, що отримав назву «Загальні погляди на період до 2010 року», в якому деталізував та вдосконалив доктрину інформаційної війни. Як відмічається у фаховій літературі, до базових елементів інформаційної війни американські розробники віднесли: добування розвідувальної інформації, дезінформування, психологічні операції, фізичне руйнування інформаційних ресурсів супротивника (у тому числі з використанням електромагнітного впливу) напади (фізичні, електронні) на його інформаційну структуру, зараження комп'ютерними вірусами його обчислювальних мереж і систем, проникнення в інформаційні мережі тощо, а також відповідні заходи протидії для захисту власних інформаційних ресурсів [7, с. 191].

На сьогодні існують різні трактування сутності поняття «інформаційна війна». Перш за все це пов'язане з варіаціями перекладу словосполучення «information warfare». Даний термін трактують як «інформаційна війна», як «гібридна війна», як «інформаційно-психологічна війна», і як «інформаційне протиборство».

Різні науковці неодноразово намагалися визначити зміст даного поняття і як наслідок – різноманіття підходів до трактування терміну «інформаційна війна». Р. Фордо відмічає, що інформація як втілення загрози та маніпуляції з метою досягнення конкурентної переваги над опонентом постає фундаментальною зброєю та мішенню інформаційної війни. Визнається необхідність дослідження оборонних взаємовідносин між військовим керівництвом та цивільним населенням в процесі підготовки інформаційної війни [10, с. 43].

Американський дослідник М. Лібікі у своїй знаменитій книзі під назвою «Що таке інформаційна війна?» роз'яснює дане явище політико-правової дійсності, як «спроби певною мірою осягнути всі грані поняття інформаційної війни схожі

на зусилля сліпих зрозуміти, наприклад, природу слона: один, торкнувшись його ноги, каже, що це дерево, інший, хто торкнувся його хвоста, каже «канат» тощо...» [1, с. 28].

Комплексне визначення пропонує В. Шемчук: «Інформаційна війна – це соціально-політичне явище, яке у політичному аспекті є продовженням домінуючих ідеологічних засад державної політики, що здійснюється за допомогою комплексу засобів інформаційно-технологічної індустрії, механізмів інформаційно-психологічного впливу на суспільство всередині держави чи населення країн-конкурентів в умовах політичного (воєнно-політичного, економічного) конфлікту з метою формування в соціальному аспекті єдності суспільства, вивчення його ідентичності та інформаційного захисту світоглядних цінностей, а також – деморалізації та фрагментації населення і силової компоненти держав-противників у межах глобального інформаційного простору» [9, с. 33].

В. Таркін трактує поняття «інформаційна війна» як комбінації людських або технологічних дій, призначених для присвоєння, видалення чи зміни інформації, що призводить до пошкодження або знищення критичної інфраструктури, порушення сталості роботи органів державної влади, економічних збитків у великих розмірах або порушення адекватного ментального сприйняття явищ і подій шляхом нав'язування певного бачення реальності [6, с. 20].

Як зауважує О. Конотопенко, на сьогодні термін «інформаційна війна» використовується у двох площинах. У широкому розумінні він охоплює протистояння в інформаційній сфері, використовуючи засоби масової інформації для досягнення різних політичних цілей. У вузькому розумінні термін вказує на воєнне протистояння в інформаційній сфері, спрямоване на отримання односторонніх переваг в зборі, обробці та використанні інформації на полі бою (операціях або битвах) [2, с. 81-82].

Таким чином, різноманіття наукових підходів до трактування поняття «інформаційна війна» лише доповнює один одного та дозволяє краще зрозуміти специфіку даного явища політико-правової дійсності як нового типу війни, що ставить перед собою наступні цілі: досягнення інформаційної переваги над супротивником; просування власних інтересів без військового конфлікту або ж організація такого без безпосередньої участі країни, що провадить інформаційну війну; створення «правильної» оцінки процесів, дій, рішень тощо; формування необхідного світогляду на певні речі,

створенні історичних та політико-інформаційних міфів, які виправдовують ведення інформаційного та збройного конфлікту; нанесення шкоди в політичній, ідеологічній, соціально-економічній, культурній, релігійній та інших сферах.

Інформаційні засоби ведення гібридної війни активізувалися в часи так званої «холодної війни» між Радянським Союзом та колективним Заходом. На думку С. Смольц така війна включала в себе два рівні ведення «бойових дій»: видимий (або явний) та невидимий (або неявний). Перший полягав у застосуванні засобів, про які всі добре знали та вони залишалися непомітними для широкого загалу. До таких засобів науковець відносить: розвідку, міжнародне протистояння в дипломатичній, політичній, економічній і, звичайно, військовій сферах, а також фундаментальне – ідеологічне протистояння, котре полягає у публіцистичній полеміці, що транслювалася на всі без виключення сфери людської життєдіяльності. Другий рівень – неявний – полягав у використанні різноманітних інформаційно-психологічних технологій з метою впливу на масову свідомість, тим самим підтримуючи позицію офіційних дій в межах геополітичного протистояння [5].

Інформаційні війни не лише стають звичним явищем політико-правової дійсності, але й стають все більш витонченими та дієвими внаслідок інтенсивного розвитку сектору інформаційних технологій. Їх негативний вплив на самі різноманітні цінності – як і самосвідомість, – сторони, що відчувають такий вплив можуть не усвідомлювати протягом тривалого часу, а іноді так і залишається непоміченим. Сторона, котра вдається до інформаційної війни, здатна віднайти для своїх дій відповідний канал внаслідок взаємозв'язку та взаємозалежності багатьох інфраструктур в сучасному світі. Наслідки інформаційної війни на стільки ж глобальні та довготривалі, як і результати збройних конфліктів.

Р. Моландер досліджуючи базові характеристики стратегічної інформаційної війни до останніх відносить, зокрема:

– відносно низькі затрати: в порівнянні з технологіями традиційного озброєння, розвиток інформаційних технологій вимагає сумірних джерел фінансування чи спонсорування з боку держави:

– розмиті традиційні кордони: традиційне розмежування – суспільні інтереси vs приватні інтереси, войовничий vs злочинний, як і історично визначені кордони між державами – виявляються несуттєвими в силу зростаючої взаємодії на рівні інформаційних інфраструктур;

– посилююча роль управління актами сприйняття: нові інформаційні технології здатні помітно збільшити міць стратегії оман, маніпулювання образами, таким чином «знешкодити» спроби держави, проти якої спрямована інформаційна війна, заручитися внутрішньою та зовнішньою підтримкою з метою реалізації ініціатив, пов'язаних із власною інформаційною безпекою;

– першочерговий виклик розвідувальним службам: недостатнє усвідомлення стратегічної важливості інформаційної війни, потенційної можливості вразливості та стати мішенню в цій державі знижує ефективність діяльності розвідувальних служб; актуалізується гостра необхідність розвитку передовим способом аналізу емпіричних матеріалів, сфокусованого на поточних потребах інформаційної війни;

– проблеми, пов'язані з оцінкою потенційних інформаційних атак з боку недруга: на сьогодні відсутня будь-яка система тактичного попередження, котра б могла ефективно розмежовувати атаки, пов'язані зі стратегічною інформаційною війною, та інші види діяльності в кіберпросторі;

– труднощі, пов'язані із формуванням та підтримкою коаліцій: учасники коаліційних співтовариств піддають себе зовнішнім інформаційним атакам, є потенційно вразливими в цьому плані, що дає противнику незрівнянну стратегічну перевагу [11, с. 36].

Висвітлюючи особливості введення інформаційної війни М. Семченко зауважує: «Для приховання справжніх причин військових дій у Лівії світовій спільноті пропонується дві брехливі версії: офіційна, з використанням фрази-паразита – «захист прав людини», неофіційна – «спроба відняти нафту в Каддафі». Обидві не витримують критики. Насправді Муаммар Каддафі вирішив повторити спробу генерала де Голля – вийти із зони паперових грошей і повернутися до золота. Упродовж декількох років Каддафі виступав за створення єдиної африканської держави з арабно-негритянським населенням і за створення єдиної золотої валюти – золотого динара. Звичайно, сіюністи цього йому пробачити не могли... Мауммар Каддафі замахнувся на основний механізм світового рабства – паперові гроші, а відтак – на головну цінність сучасного світу – банківську систему. За це Ротшильди, Рокфеллери, Моргани бомбардували Лівію і вбили Муаммара Каддафі. Основна світова економічна криза примусила ряд держав заговорити про введення міждержавних розрахунків золотом. Про чеканку золотого юня оголосив Китай, заговорили про золотий стандарт і на

Близькому Сході. Головним ініціатором відмови від розрахунків в доларах і євро став лівійський лідер Муаммар Каддафі, який закликав арабський і африканський світ до переходу в розрахунках на єдину валюту – золотий динар» [4, с. 3].

В цілому можна сказати, що інформаційна війна розглядається як форма політичної боротьби та інструмент, за допомогою якого держави досягають стратегічних цілей та просувають свої зовнішньополітичні задачі. Інформаційна війна може приймати абсолютно різні форми в залежності від об'єкта, суб'єкта на які спрямована інформаційна війна.

Головним інструментом проведення інформаційних війн є інформаційні операції, котрі спрямовані на досягнення перш за все інформаційної переваги над супротивником. Головне не лише здобути перемогу у військовому конфлікті, але й вийти переможцем в інформаційні війни. І подекуди останнє є пріоритетним. Інформаційну війну відрізняє від інших форм деструктивного використання інформаційних технологій той факт, що вона ведеться з метою досягнення певних політичних цілей. Для того аби інформаційний вплив, що має місце під час введення інформаційної війни був максимально ефективним, він має містити в собі елементи правди. На цьому фоні можна включати в інформаційний конвент необхідну порцію брехливих даних. Найбільш ефективний метод полягає в розділенні явища, виділення правдивих, але поодиноких фактів та ототожнення їх з самим явищем, тобто створення на основі відносно правдивих фактів брехливої інформаційної структури. Таким чином створюються політичні та історичні міфи, котрі замінюють цілісне світосприйняття фрагментарним, що спотворює реальну картину. Грамотне поєднання таких міфів здатне змінити відношення суспільства до певної проблеми.

Визнання реальної загрози, котру несе в собі інформаційна війна пов'язане із створенням негативного ставлення до культурної та історичної спадщини, формування атмосфери бездуховності; применшення або нівелювання історичних досягнень, перебільшення помилок політичних лідерів; маніпулювання громадською думкою з метою створення політичної дестабілізації, посилення революційних настроїв у суспільства; ініціювання різноманітних страйків, проведення забастовок; дестабілізація відносин між різними політичними партіями, громадськими об'єднаннями з метою загострення ворожнечі, повалення правлячої верхівки; створення та фінансування опозиційних рухів з метою здійснення державного перевороту

або деструктивного політичного впливу; введення населення в оману щодо діяльності державних інституцій; підміна історичних та культурних цінностей, дискредитація історичних фактів; закладення фундаменту до економічної, військової, політичної, культурної поразки тощо.

Висновки. Сучасні виклики в геополітичній сфері висувають перед державою нові вимоги щодо протидії інформаційній війні і саме формування єдиної комплексної концепції інформаційної війни, концептуалізація поняття «інформаційна війна» в політико-правовому дискурсі та подальше закріплення його в нормативно-правових документах дозволить вивести наукове дослідження даного явища на якісно новий рівень.

Подальші наукові дослідження мають бути спрямовані на розкриття ключових елементів інформаційної війни, нівелювання негативних наслідків введення інформаційної війни, з'ясування механізмів протидії інформаційної війни, впровадження сучасних законодавчих рамок для адекватного реагування на ці виклики тощо.

Підсумовуючи все вищесказане, можна дійти наступних висновків: по-перше, інформаційна війна – організована боротьба в інформаційній сфері, котра носить агресивний та інтенсивний характер; по-друге, інформаційні технології стали інструментом інформаційного впливу на взаємовідносини між людьми і набули характер військового впливу; по-третє, інформація стала реальною зброєю.

Список літератури:

1. Гідбридна війна і журналістика. Проблеми інформаційної безпеки: навчальний посібник / за заг. ред. В.О. Жадька; ред.-упор.: О.І. Харитоненко, Ю.С. Полтавець. Київ: Вид-во НПУ імені М.П. Драгоманова, 2018. 356 с.
2. Кононенко О.П. Засоби і методи інформаційної війни в українському просторі. Режим доступу: URL: <https://library.vspu.net/jspui/bitstream/123456789/>
3. Сасин Г.В. Інформаційна війна: сутність, засоби реалізації, результати та можливості протидії (на прикладі російської експансії в український простір). *Грані*. 2015. № 3. С. 18-23.
4. Сенченко М. Невидимі інформаційні війни нового покоління: теорія мережецентричної війни на практиці. *Вісник Книжкової палати*. 2011. № 11. С. 3-6.
5. Смольц С.П. Інформаційна війна як чинник формування суспільного буття. *Вісник Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут» Філософія. Психологія. Педагогіка*. 2011. № 3. С. 70-74.
6. Таркін В.П. Інформаційні війни у сучасному політичному просторі як феномен ХХ-ХХІ століття : дис. ... доктор філософії: 052 / Національний університет «Одеська юридична академія». Одеса, 2023. 220 с.
7. Требін М.П. Феномен інформаційної війни у світі, що глобалізується. *Вісник Національної юридичної академії України імені Ярослава Мудрого. Серія: Філософія, філософія права, політологія, соціологія*. 2013. № 2. С. 188-198.
8. Федотенко К. «Інформаційна війна» та «інформаційний фронт»: наукове осмислення понять. *Вісник Національної юридичної академії України імені Ярослава Мудрого. Серія: Філософія, філософія права, соціологія*. 2023. № 3 (58). С. 157-170.
9. Шевчук В.В. Концептуальні підходи до розуміння інформаційної війни в сучасному світі. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського. Серія: Юридичні науки*. 2019. Т. 30. № 3. С. 29-35.
10. Forno R., Baklarz R. *The Art of Information Warfare: Insight into the Knowledge Warrior Philosophy*. NY.: Universal Publishers, 1999.
11. Molander R.C., Riddle A.S., Wilson P.A. *Strategic Information Warfare: A New face of War*. Santa Monica, CA: RAND, 1996.

Hromovenko K.V., Kushnir V.V. INFORMATION WARFARE: CONCEPT, CONTENT, AND MAIN FORMS

The relevance of the research topic is that today the information war is a new type of conflict, which is interpreted as a phenomenon synonymous with the revolution in information technologies with the potential to implement rapid transformations of military strategies.

The author consistently considers the main conceptual approaches to defining the concept of «information war». Analyzing various approaches to the interpretation of the concept of «information war», the author emphasizes that this concept is used as a confrontation in the global and local information space, which is carried out by violent (manipulative) methods and methods of influencing the informational and psychological sphere of the enemy in order to solve its strategic tasks.

It is indicated that information wars affect the political arena, changing geopolitical realities and the dynamics of international relations. It is emphasized that manipulation and influence on public opinion can cause significant shifts in the political map of the world. Attention is drawn to the fact that these challenges force states to consider and improve their strategies and methods of ensuring information security.

The basic characteristics of strategic information warfare are analyzed in detail, which include: relatively low costs; blurred traditional boundaries; strengthening role of management of acts of perception; problems related to the assessment of potential information attacks from the enemy; difficulties associated with the formation and maintenance of coalitions.

It was concluded that, firstly, the information war is an organized struggle in the information sphere, which is aggressive and intense in nature; secondly, information technologies have become a tool of informational influence on relationships between people and have acquired the character of military influence; thirdly, information has become a real weapon.

Key words: *information war, information, information security, hybrid war, propaganda, information attacks, technologies of information war.*